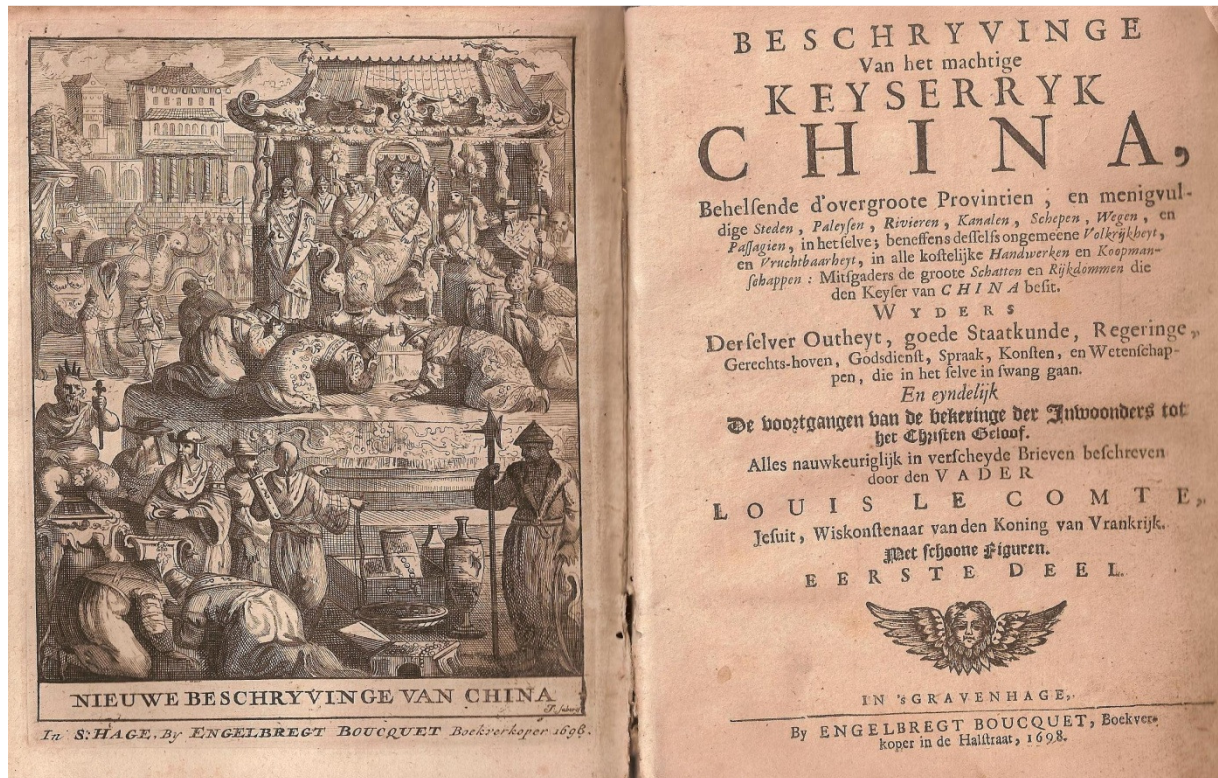

BESCHRYVINGE Van het machtige KEYSERRYK CHINA

Dit boek van Louis Le Comte s.j. is een vertaling van zijn *Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Chine*, in 1696 verschenen bij Frédérique Touboul-Bouyeure. De vertaler is mij onbekend.

De inhoud van het werk

1. Na het titelblad en de frontispice
2. volgt een opdracht aan Lodewijk XIV *"sijne Alderchristelijkste Majesteyt"*.
Le Comte juicht het toe dat de koning missionarissen uitstuurt en hoop op verdere steun. *"'t Is niet, Sire, met een voornemen om uwe Staten te vergrooten, dat ik van so verre die nieuwe bijstant kome te versoeken."*
3. In zijn *"voorreden"* wijst hij er op dat onze woorden en vergelijkingen vaak niet geschikt zijn om over vreemde landen te spreken. Bovendien moet men proberen het goede en het minder goede te onderscheiden. *"Niet te min also het beswaarlijk is om gansch stil te swygen, wanneer men van so verre komt, en om dat ik voor so veel de Godsdienst aangaat niet naarlaten kan, de voortgangen die deselve in 't Oosten gehadt heeft, bekent te maken: so beken ik, dat ik blyde geweest ben, om deswegen dikmaals de sodanige te onderhouden, die de best geintentioneerde zijn, en die eenigen yver voor ons heylig geloof hebben."*
4. Daarna volgen de *"Tafels"* van de twee delen met de geadresseerden van de brieven en de onderwerpen die erin besproken worden. Elke brief heeft een eigen

onderwerp. Op die manier krijgt de lezer van het boek, een beeld van China in al zijn aspecten. Hij handelt over zijn reis naar Siam en Peking, zijn ontvangst bij de keizer, over de steden, de kanalen, het klimaat, de levenswijze van de Chinezen, het schrift, de regering, het Boeddhisme. In de laatste brieven handelt hij over de missionering. Hij benadrukt daarin de vooruitgang van het christendom en de steun die de keizer verleent.

5. De laatste brief komt alleen in de Nederlandse uitgave voor. Het is een brief van Ferdinand Verbiest *"...geschreven uyt het Hof van Peking wegens een reyse, die de Keyser van China in 't jaar 1683 in het West Tartarien gedaan heeft."* Verbiest benadrukt hoe lastig die reis voor hem wel was.
6. Het boek eindigt met een *"Register"*: een alfabetische lijst van personen en zaken.
7. Er staan 9 platen met geëtste afbeeldingen in het boek, en 1 plaat met *"Verhandeling van alle de woorden die de Chinesche spraak uytmaken"*.
 - A. Frontispice: Nieuwe beschrijvinge van China.
 - B. Cam-Hy Keyser van China en van het Oosters Tartaryen. Out 41. Jaaren en op syn 32. Jaar Geteykent.
 - C. Observatorium van Peking. (Fol. 50)
 - D. 4 instrumenten die F. Verbiest liet maken. (Fol. 52)
 - E. 2 instrumenten van Verbiest, de boom Outom-chu, en het eiland Sanciam.
 - F. 4 typen van klederdracht. (Fol. 94)
 - G. Wyse van Varen, en Throon van de Keyser van China... (Fol. 178)
 - H. Guytery der Chinesche Papen Ontdekt. (Fol. 250)
 - I. Groot Jagt vande Keyser van China. (Fol. 384)

De tweede uitgave van het werk verscheen al in 1697.

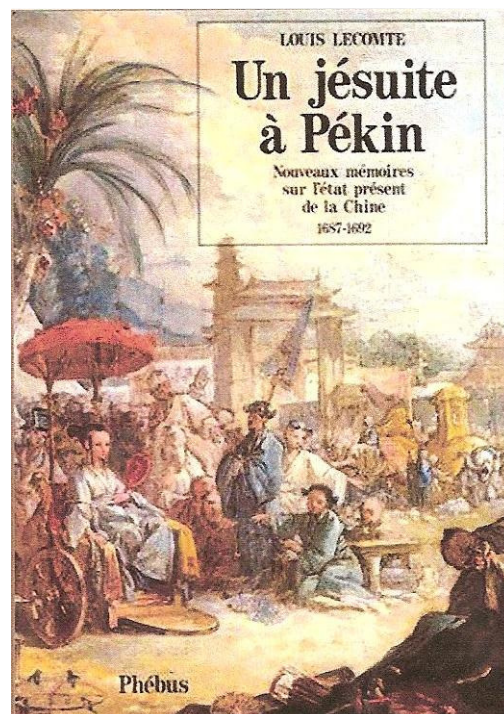
Op 17 november 2011 stond op het net een beschrijving van deze tweede editie van *Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Chine* :

<http://www.chineancienne.fr/17e-18e-s/le-comte-nouveaux-m%C3%A9moires/>

A Paris, chez Jean Anisson. Volume I, deuxième édition, 1697, XXXII+410 pages. Volume II, première édition, 1696, 536 Pages. Illustrations. La parution des Nouveaux Mémoires "**va déclencher un conflit théologique, une série de pamphlets pour ou contre, et imposer la Chine à l'attention de la France et de l'Occident**" (Etiemble).

De achtste uitgave werd in 1990 door Phébus in Parijs uitgegeven onder de titel *Un Jésuite à Pékin. Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Chine*.

Pierre Henri Durand besprak die uitgave in *Etudes chinoises*. Hij beschrijft de inhoud van Le Comte's werk dat hij waardeert, maar is minder te spreken over de commentaren van mevrouw Touboul-Bouyeuse. (Pierre Henri Durand, *Lire ou relire le Père Le Comte*, in *Etudes chinoises*, vol.XI, n°1, 1992.)

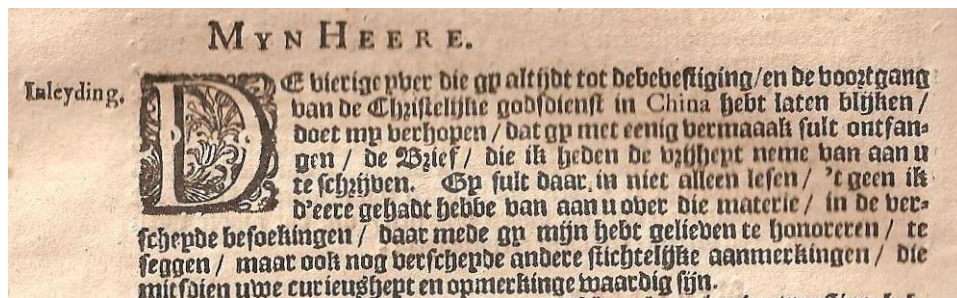
Louis Daniel Le Comte s.j. behoorde tot '*Les mathématiciens du roi*' die in maart 1685 uit Brest naar China vertrokken: Jean de Fontaney (1643-1710), Jean-François Gerbillon (1654-1707), Louis Le Comte (Bordeaux 10 oktober 1655 - Bordeaux 19 april 1728), Claude de Visdelou (1656-1737), Joachim Bouvet (1656-1730) en Guy Tachard (1648-1712). Zie ook Dehergne, J., *Répertoire...*, 1973 p. 146 (CB 2000/1834).

Pater Tachard bleef in Siam. Hij schreef twee werken over de jezuïeten in Siam: *Voyage de Siam des Pères Jésuites envoyés par le Roi aux Indes et à la Chine*, Seneuze/Horthemels, Parijs, 1686 (met een heruitgave bij Pierre Mortier, Amsterdam in 1687) en *Second voyage du Père Tachard et des Jésuites envoyés par le Roi au royaume de Siam*, Horthemels, Parijs, 1689 (en bij Pierre Mortier, Amsterdam in 1689).

De vijf anderen kwamen op 23 juli 1687 aan in de haven van Ningbo en op 8 februari 1688 in Beijing. Bouvet en Gerbillon werden in keizerlijke dienst aangenomen. Le Comte bereisde China en deed astronomische observaties. In een brief aan Verjus van 2 augustus 1692 kondigde hij aan dat hij een kaart van Gerbillon over Tartarije, Chinese boeken, astronomische observaties en gegevens over planten zou meebrengen.

In 1694 was Le Comte terug in Frankrijk als procureur en publiceerde zijn 2 werken: *Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Chine*, Paris, 1696, 1697 en 1701, 3 vol. in 12°, en *Lettre à M. Le duc du Maine sur les cérémonies de la Chine*, Liège, 1700. Ze werden door Innocentius XII in 1702 veroordeeld. Le Comte was voorstander van een degelijke inculturatie. In 1700 kregen de Franse jezuïeten in Beijing een eigen residentie en een eigen provinciaal.

Pater Gerbillon schreef op 7 oktober 1701 vanuit Peking een brief naar zijn broer waarin hij het boek van Le Comte aanbeval als goede informatie over China. *Nouveaux mémoires* is opgevat als een verzameling brieven. Elke brief behandelt een ander aspect van China. Daardoor zou men kunnen denken dat het hier niet echt om brieven gaat, maar dat wordt tegengesproken door het feit dat elke brief nadrukkelijk een eigen geadresseerde heeft en dat Le Comte in meerdere brieven verwijst naar een gesprek dat hij vroeger met de geadresseerde had.

Fragment 11e deel, derde brief p. 258.

Hij vraagt de illustere dames en heren, die allen cirkelen rond het hof van Lodewijk XIV, steun voor de Chinese missie. Een beetje vleierij kan daarbij wel helpen, moet hij gedacht hebben.

B E S C H R Y V I N G E
Van het machtige
K E Y S E R R Y K
C H I N A,

Behelsende d'overgroote Provintien ; en menigvul-
dige Steden , Paleysen , Rivieren , Kanalen , Schepen , Wegen , en
Passagien , in het selve ; beneffens desselfs ongemeene Volkrijkheyt ,
en Vruchtbaarheid , in alle kostelijke Handwerken en Koopman-
schappen : Mitsgaders de groote Schatten en Rijkdommen die
den Keyser van C H I N A besit.

W Y D E R S

Derfelver Outheyt , goede Staatskunde , Regeringe ,
Gerechts-hoven , Godsdienst , Spraak , Konsten , en Wetenschap-
pen , die in het selve in swang gaan.

En eyndelijk

De voortgangen van de bekeringe der Inwoonders tot
het Christen Geloof.

Alles nauwkeuriglijk in verscheide Brieven beschreven
door den V A D E R

L O U I S L E C O M T E ,

Jesuit , Wiskonstenaar van den Koning van Vrankrijk.

Met schoone Figuren.

E E R S T E D E E L.

I N ' s G R A V E N H A G E ,

By ENGELBREGT BOUCQUET, Boekver-
koper in de Halstraat, 1698.

De geadresseerden van de brieven

Een paar werken die kunnen helpen om het milieu van de geadresseerden te begrijpen:

Louis XIV et le Siam van Dirk Van der Cruysse, Fayard, 1991 (CB ex. 2006/5147) geeft een beschrijving van het kolonialisme in Siam vanaf de Portugese hegemonie in 1510 tot "*La fin du mirage*" in 1688. De rol van pater Tachard komt natuurlijk uitgebreid ter sprake. 📖

Het leven aan het Franse hof van Emmanuel Le Roy Ladurie, Bert Bakker, 1999 (CB ex. 2000/191) kan helpen om sommige geadresseerden te leren kennen. De oorspronkelijke titel

is *Saint-Simon ou le système de la Cour*, Arthème Fayard, 1997. Over de families Phélypeaux en Bignon bv. kan men er lezen hoe ze door Madame de Maintenon en Lodewijk XIV handig gemanipuleerd werden.

Opdracht aan Lodewijk XIV

Het werk werd aan Lodewijk XIV opgedragen "*Aan sijne Alderchristelijkste Majesteyt*". Het stuk is vrij onbeschaamd vleierig. Le Comte overdrijft in deze opdracht de steun die de Chinese keizer aan het christendom zou verlenen, misschien om op zijn beurt meer steun van Lodewijk XIV te krijgen. De koning wordt vaak Lodewijk de Grote genoemd.

O P D R A C H T.

rechtmatichcyt, gematichcyt, geschaafthcyt, orde en discipline, aan alle de Leeden van den Staat inspireerde: cyndeljk dat in het huysfelyke uwe gelijkmatichcyt van humeur, uwe fachte edele en verplichtende manieren, deliefde en de verwondering van alle de gene die u genaken, betrokken hebben.

Hy selfs, SIRE, door die gemoeds hoedanigheden, die een Heldt formeren, bekoort sijnde; so heeft hy niet konnen twyflen, of uwe Majesteyt had'er wyders ook sodanige van 't Lichaam, die voortvaren een Heldt te volmaken. Om de nieuwigierichcyt van dien grooten Vorst indat point te voldoen; so hebben wy ons niet konnen ontslaan, van in een oneyndig verhaal van 't geen u betreft, te treden; om tegen hem te spreken van die majestueuse gedaante, van die edele fierheyt, van die bevalligheyt, die uwe minste daaden bezielt, en die sig in alles dat gy doet komt te vermengen; tot selfs afte klimmen tot d'aldergeringste dingen toe, so der evenwel yets gerings kan wesen in een Koning, waar in alles groot en heerlijk uytfehijnt.

Daar hebt gy, SIRE, 't geen een Keyser, dieder glorie instelt van de rest der werelt niet te kennen, sig niet heeft konnen onthouden te weren. Een Vorst van dat merkteken verdient wel, dat uwe Majesteyt hem op sijn beurt ook kenne, en een oogenblik sijne oogen op desselfs afbeeldsel, en op dese gedenkschriften sla, als

O P D R A C H T.

als waar in hy sien sal, wat dat het Tartars bloedt door door een Chinese opvoeding gematigt sijnde, hem voor kracht en wijsheyt te gelijk tot de regering geïnspireert heeft.

Sijn Vader veroverde op sijn ouderdom van ses jaaren onder het bestier van een Voocht gansch China: de dese noch een kindt sijnde succedeerde den selven, en bevestichde kort daar aan sijn wankelende Throon. Hy verdreef de Zeerovers van sijne Zee-kusten en Koningryken. Hy nootfaakte de Koningen van Kanton en van Fokien sig aan hem t'onderwerpen; hy bragt die van Chenfi t'onder, en veroverde weder alle de Westerse Provintien. Hy heeft t'sedert het meestendeel van de Tartarse Vorsten Tributarijssen van sijn Keyserrijk gemaakt; hy heeft de Muskoviters die de koophandel en den Oorlog tot aan de Orientaalse Zee gebragt hadden, van sijne Frontieren verdreven.

Tegenwoordig beschermt hy sijne Onderdanen, hy houdt sijne Volkeren in haar pligt; hy leeft gerustelijk, machtig en gelukkig; en met een gedeelte den van geeft die de Hemel geheel en al in u perfoon schijnt uytgestort hebben, geanimeert sijnde, so is hy d'aldergrootste Vorst geworden, die oyt China geregeert heeft.

Maar 't geen noch te meer uwe Majesteyt genaakt, is de bescherminge die hy in sijne Ryken aan de Christelijke godsdienst verleent. Men is niet verwondert, Sire, dat

* * *

OPDRACHT.

dat gy deselve in *Europa* tegen d'aldergeweldichste pogingen van de Ketterye en van de heerslucht beschermt. Gy sijt die yver aan u geloof, aan de voorbeelden van uwe Voorouders, aan de qualiteyt van outste Soon van de Kerk, die u boven d'andere Koningen noch meer als alle de andere prærogative van u Kroon verheft, verschuldigt. Gy sijt die aan de zegeninge van den Hemel die Godt over uwe glorieuse regering so overvloedig uytgestort heeft verschuldigt, en aan de gene die hy als nog aan uwegodvruchticheyt toe bereydt, welkers sekere voorseggingen de rechtvaardige vertroosting van uwe Volkeren, en de verhopingen van het gansche Christendom sijn.

Maar men kan sig niet genoeg verwonderen, dat een Keyser die in de schoot van d'Afgoderye is geboren, die van kinds beenen af de dwalingen des Volks heeft ingefogen, en in de bygelovigheyt opgevoedt is, uyt sig zelfs door die dikke duysternissen is door gedrongen: en dat hy in 't midden van so veele valsche godsdiensten waar van hy omringt is, die heyligheyt en de waarheyt van d'onse onderscheyden heeft.

Hy spreekt daar dikmaals met lof van; hy verrijkt onse Autaars met sijne Offerhanden, hy buygt sig voor de Majesteit van den Godt die wy aanbidden neder; hy heeft heel onlangs by een Plakkaat aan sijne Volkeren de volle vryheyt verleent, om opentlijk het geloof

OPDRACHT.

loof van JESUS-CHRISTUS te mogen omhellen; en sonder sijne belangen van Staat en van de wereltse wijsheyt, so soude hy misschien zelfs haar daar van een voorbeeldt gegeven hebben.

't Is aan uwe Majesteit, Sire, dat wy die genade bysonderlijk verschuldigt sijn, die men t'sedert hondert jaaren te vergeefs gewenst heeft gehad, dewelke die Vorst althans aan de Missionarissen die gy aan den selven gefonden hebt verleent; gelijk of Godt daardoor u yver veel eer kroonen wilde, als onse arbeijdt te belonen, of onse swakke gebeden te verhooren.

Die uytkomst sijnde een van de merkwaardichste, die der t'sedert d'oorsprong der Kerke gebeurt sijn, is niet alleen voor uwe Majesteit een onderwerp van een gevoelige troost, maar ook een sterk dringend beweegmiddel, om dat groote werk 't welk hy so gelukkig begonnen heeft, te voleyndigen.

't Is niet, Sire, met een voornemen om uwe Staten te vergrooten, dat ik van so verre dienieuwe bijstant komte versoecken. Den Hemel u de grootmachtigste Vorst van de werelt gemaakt hebbende, doet u naar niets meer wenschen. Maar 't geen wy daar door wenschen, dat is om u in te wikkelen om die groote Koningrijken voor JESUS-CHRISTUS te veroveren, en dat wy zelfs gelegentheijt mogen hebben, om daar toe met onsen arbeijdt en met ons leven te contribue-

* * 2

ren.

De geadresseerden

T A F E L.

Van de Brieven vervat in het eerste Deel.

1	Aan de Heere van <i>Pontchartrain</i> . <i>Behelsende de Reyse van S I A M naar P E K I N G</i> fol. 1	
2	Aan Mevrouw de Hertoginne van <i>Nemours</i> . <i>Behelsende de wyse op welke de Keyser haar ontving, en 't geen sy in de Stadt Peking fagen</i> - - -	27
3	Aan den Heere Cardinaal van <i>Furstemberg</i> . <i>Beschryvende de Steden; gebouwen, en d'aldermerkwaardichste dingen van China</i> - - -	43
4	Aan den Heere Grave van <i>Crecy</i> . <i>Beschryvende het klimaat, de Landen, de Kanalen, Rivieren en Vruchten van China</i> - - -	73
5	Aan den Heere Marquis van <i>Torfi</i> , Secretaris van Staat wegens d'uytheemsche saken. <i>Behelsende het bysonder merkteken van de Chinese Natie, desselfs outheyt, Edelheyt, modens, en desselfs goede en quade hoedanigheden</i> - - -	92
6	Aan Mevrouw de Hertoginne van <i>Bouillon</i> . <i>Behelsende de nettigheyt en deftigheyt der Chinesen</i> -	113
7	Aan den Heere Aarts-Bisschop van <i>Rheims</i> . <i>Behelsende despraak, de Letters, de Boeken en de Zeedenleere der Chinesen</i> - - -	133
8	Aan den Heere <i>Phelipeaux</i> Secretaris van Staat <i>Van het bysonder merckken des verstants der Chinesen.</i> - -	161
	*** 2	T A

Aan de Heere van Pontchartrain

"Phéypeaux ou Phéippeaux, famille de magistrats célèbres, qui a donné sans interruption à la France, pendant 165 ans, des ministres et des secrétaires d'Etat." (Dictionnaire général de biographie et d'histoire... Paris, 1873, p. 2096 (CB 2003/1153).

Louis Phéypeaux (1643-1727) marquis de Phéypeaux, comte de Pontchartrain, Chevalier des Ordres du Roy. Louis Phéypeaux werd kanselier in 1699. Als kanselier had hij vele bevoegdheden over vloot, handel, kolonies, hofhouding, financies, godsdienstige aangelegenheden. Hij was een tegenstander van François Fénelon en het quiétisme, maar intimus van Lodewijk XIV. Een levensbeschrijving in De Feller, F.X., *Dictionnaire historique*, 1823, vol 10, p. 493 (CB 2007/2413).

De brief is niet gedateerd. Le Comte beschrijft zijn reis naar Siam en Peking. Hij vertrekt "in 't begin van den Jare 1685" en komt op 8 februari 1688 in Beijing aan. "La décision d'envoyer au Siam des Jésuites français versés dans les mathématiques fut prise à Versailles avant la mi-décembre 1684. Louis XIV, Louvois, le P. de La Chaize et le P. Jacques Pallu, Provincial de

Paris et frère du défunt évêque d'Héliopolis, semblent avoir arrêté l'affaire entre eux. » (Van der Cruysse, D., 1991, p.280).

Aan Mevrouw de Hertoginne van Nemours

Marie de Logueville duchesse de Nemours (1625-1707) was een intelligente en zelfstandige vrouw. Ze werd vroeg weduwe en stierf op hoge leeftijd kinderloos.

Aan den Heere Cardinaal van Furstenberg

Willem Egon, graaf van Furstenberg (1629-1704), bisschop van Straatsburg (1682) en kardinaal (1682) was de broer van François Egon Furstenberg (1626-1682). cf. Courtin,M., *Encyclopédie moderne...*, Bruxelles, 1827-1830, vol. 11, p. 316 (CB 2009/3342).

Aan den Heere Grave van Crecy

Louis Verjus, graaf van Crecy (1626-1709), staatsraad.

Aan den Heere Marquis van Torsi, Secretaris van Staat wegens d'uytheemsche saken

Jean-Baptiste Colbert, markies van Torcy (1665-1717) was minister van buitenlandse zaken onder Louis XIV van 28 juli 1696 tot 22 september 1715. Hij wordt ook vernoemd in de eerste brief als mede organisator van de zending van de zes jezuïeten.

Aan Mevrouw de Hertoginne van Bouillon

Marie Anne Mancini (1649-1714) was een nicht van Jules Mazarin. Ze huwde in 1666 Godfried Maurits de La Tourd'Auvergne, hertog van Bouillon (1641-1721). Ze was de jongste van de 'Mazarinettes'. Haar nonkel was Kardinaal Mazarin. Ze bewoog zich elegant aan het hof van Lodewijk XIV. Ze kreeg 7 kinderen.

In 1676 veroverden de Fransen het hertogdom Bouillon. Twee jaar later gaf Lodewijk XIV het in leen aan een neef van Turenne. Het hertogdom Bouillon werd een Frans protectoraat, zij het dat er een grotere culturele vrijheid heerste dan in Frankrijk. Het was 230 km² groot en had tegen het einde amper 2500 inwoners. Het huis La Tour d'Auvergne heerste over Bouillon van 1594 tot 1794.

Aan de Heere Aarts-Bisschop van Rheims

Charles Maurice Le Tellier (1642-1710), broer van "Louvois", zoon van Michel Le Tellier, in 1677 kanselier van Frankrijk (1603-1685). François Michel Le Tellier, marquis de Louvois (1641 - 1691). "Louvois" was, onder Lodewijk XIV, verantwoordelijk voor het leger. Louvois wordt ook op p.2 van de eerste brief vermeld.

Aan den Heere Phelipeaux Secretaris van Staat

Louis II Phélypeaux, markies de La Vrillière (1672-1725), een van de vier secretarissen van staat, was bevoegd voor de protestantse religie.

T A F E L.

Van de Brieven vervat in het tweede Deel.

- 1 **A** An den Heere Cardinaal d'Estree.
*Behelfende de Staatskunde en de regeringe der Chine-
sen* - - - - - fol. 189
- 2 Aan den Heere Cardinaal van Bouillon.
*Verhandelende d'oude en hedendaagse Godsdienst der Chine-
sen* - - - - - 235
- 3 Aan den Heere Rouillie ordinaris Raatsheer van Staat.
*Behelfende de bevestiging en voortgang van de Christelijke
godsdienst in CHINA* - - - - - 258
- 4 Aan Vader de La Chaise Biechtvader van den Koning.
*Behelfende de wyse op welke ieder Missionaris het Euangelium
in China verkondigt, en den yver der nieuwe Christenen* 285
- 5 Aan den Heere Cardinaal Janson.
*Behelfende dat de Christelijke godsdienst nieuwelyk by de
openbare Ordonnantie in het gansche Keyserryk van CHINA
voor goet gekeurt is* - - - - - 323
- 6 Aanden Heere Abt Bignon.
*Algemeen denkbeeld der observatien die de Missionarissen in
de Indien en China gedaan hebben.* 352
- 7 Van Vader Verbieft uyt Peking. Wegenseen reyse van de Keyser
naar West-Tartarien - - - - - 384

NB. Dat de Brief van P. Verbieft, in de Franfen druck, (die wy in dese vertalinge gevolgt hebben) niet gevonden wert, maar door ons, op het aanraden van geleerde Liefhebbers, hier is by gevoegt.

Aan den Heere Cardinaal d'Estree

César kardinaal d'Estrées (1628-1714). Hij was hertog en bisschop van Laon. Hij was lid van de Académie Française.

Aan den Heere Cardinaal van Bouillon

Emmanuel-Théodose, duc d'Albret, cardinal de Bouillon (1643-1715).

Aan den Heere Rouillie ordinaris Raatsheer van Staat

Niet geïdentificeerd.

Aan Vader de La Chaise Biechtvader van den Koning

François de la Chaise (1624 – 1709) Franse jezuïet, was levenslang biechtvader en intimus van Lodewijk XIV.

Aan den Heere Cardinaal Janson

Toussaint de Forbin-Janson (1631-1713, kardinaal en bisschop van Beauvais, speelde een rol in het conflict van Lodewijk XIV met Rome, in verband met de macht over de clerus.

Aan den Heere Abt Bignon

Abbé Jean Paul Bignon (1662-1743), abbé de Saint-Quentin-en-l'Isle, oratoriaan was predikant van Lodewijk XIV, wetenschapper en koninklijk bibliothecaris.

De brief van F. Verbiest

De brief is gedateerd Peking 4 oktober 1683. *“Van Vader Verbiest uyt Peking. Wegens een reyse van de Keyser naar West-Tartarien.”* In de Franse uitgave komt die brief niet voor. Ze is klaarblijkelijk speciaal voor de Nederlandstalige lezers, toegevoegd. De brief begint: *Eerwaarde Vader. De Vrede van Jesus-Christus.*